

ACC. N:R M. 15662:1-6.

Landskap: *Värmland*

Upptecknare: *B. O. Bondesson, Lesjöfors*

folkskolläro

Härad: .....

Berättare: .....

Socken: .....

Berättarens yrke: .....

Uppteckningsår: *1961*

Född år ..... i .....

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Arbetsbostäder i Värmland - s. 1-6.

*(Inl. som var
på LUF 116.)*

5/2-61

Skriv endast på denna sida.

Jordstugor i Filipstads bergslag. (LUF 116.)
(jordhus)
=====

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Arbets-
bostäder
i Varul

Inom denna del av Värmland har inga jordhus byggts lika dem som förekommit i södra Sverige på gränsen mellan Småland och Blekinge. Här har alltid funnits tillräckligt med skog och dess värde var under äldre tid mycket ringa, varför det var en rätt enkel sak att skaffa sig en bostad även om man saknade nödigt byggnadsmaterial. Man kunde ta vad man behövde till virke på de stora allmänningar, som hörde till hyttlaget men inte ägdes av någon enskild person. Den egendomslöse som inte var markägare kunde hugga både timmer och ved på en s.k. allmänning utan att någon kunde eller brukade åtala honom därför.

Men då de stor skogsbolagen blivit ägare till skogen kring och i närheten av allmänningen lades ofta allmänningen till den intilliggande skogen och därmed var allmänningen slut, fast folk fortsatte en lång tid därefter att tåtved och stängselvirke där utan att bolaget gjorde ^{invändning eller} sökte förhindra det. Men det var endast en kortare tid det kunde gå för sig. Så småningom blev bolagets skogsvaktare tillsagd att meddela till vederbörande, att ingen fick taga ved eller stängselvirke på bolagets skogsmarker eller förutvarande impediment, och därmed var det slut med de gamla allmänningarna här.

Det utmärkade för äldre tiders bostäder var det rent av tarvliga uppförandet och inredningen. Vad bergsmännen beträffar var deras bostadshus mycket stora, men inredningen var bristfällig. En och annan hade under förra århundradets senare del genom nybyggnader skaffat sig tidsenligare bostäder, men där de äldre typerna fanns kvar var såväl inredning som yttrianordning tarvlig. Trots den rikliga tillgången på byggnadstimmer, nöjde men sig med små opraktiskt inredde bostäder. Köket i dessa hus var ovanligt stort i förhållande till de övriga rummen och köket var även det betydelsfullaste. Den stora öppna spisen hade håll av järn i vanliga fall och i rummen fanns järnkaminer vittnande om att man befann sig i det järnrika bergslagen. Såväl spishällarna som kaminerna var tillverkade vid Råmens bruk, som försåg trakten här omkring med gjutna eldstäder. Kakelugnar kom till under senare tid och värmdes inte så bra som järnkaminerna. I köket utspisades såväl familjens folk som arbetsfolket under både söcken och helg. I köket fanns även liggplats och under vintertid var det aldrig så utkyllt som de andra rummen. De murade spisarna var av gråsten utan rörgångar, varför de värmdes endast direkt från brasan. I torpen som ägdes av bolagen, som även svarade för reparatio- och underhåll av bostaden och andra byggnader, ägde renovering

och reparationer rum efter syneförrättning av brukets byggnästare. Bostadshusen i torpen var timrade, men lagården var på flera ställen av sinnertegel. Det var då stall och ^{plats för} kobåsen. Även vid bruket fanns ett antal bostadshus av sinnertegel. För närvarande finnes ännu ett par sådana hus, Skarpa och Hagalund. Det är envåningshus av sinnertegel och fortfarande använda som bostäder efter modernisering och reparationer. Hyran för en bostad i dessa skraltiga bostäder är liten i förhållande till den som man får erlægga för en bostad i de nya och moderna hyreshusen här.

Den som vant sig med omoderna och besvärliga förhållanden trivs att bo så och längtar inte till en nyare och bekvämare men betydligt dyrare bostad. Man behöver mera än bostad, och det kan vara en del andra ting, som man kan skaffa sig genom att knappa in på bostadskvaliteten och därmed undvika bosättningslån m.m. vilket måste följa på en dyrare lägenhet. Många av de gamla skraltiga slaggstenshusen har rivits ner, somliga står tomma i väntan på att rivas och somliga har ändrats om till kontor^slokaler, vilket skett med det gamla Fröseråsen. Mindre bostadshus ^{som} Skarpa och Hagalund har uppsnyggats och gjorts mera tilltalande som bostäder. Så har även skett med Valsverksbyggningen, medan Lutbo och Västerås skattat åt förgängelsen.

I början av seklet byggdes en del nya bostadshus som bostäder åt arbetarna och då var folkhumorn färdig att lägga namn på dem. Då de således byggdes de år då krig rasade i skilda delar av världen, gav man namn åt kasernen eller huset som minnde om någon tilldragelse vid det tillfället. Då en kasern stod färdig i samma veva som kriget i Tripolis utbröt fick kasernen heta Tripolis med betoning på andra stavelsen. När världskriget rasade och tyskarna erövrade Antwerpen stod en kasern färdig att tas i besittning och erhöll namnet Antwerpen. Ett ställe något avsides från själva bruket fick heta Texas. Under de senaste 30 åren eller från 1930-talet har en del nya ^{bostadshus} kommit till ~~och fått namn~~ bland vilka kan nämnas Barskrapan, Skymningen och Vällingby etc.

- Det slaggtegel eller sinnertegel som användes som byggnadsmaterial här i Lesjöfors var tillverkat vid Dalkarlsjöhyttans masugn under förra århundradet. Många för att inte säga nästan alla arbetarbaracker var byggda av sinnertegel från Dalkarlsjöhyttan ända fram till seklets början, då man byggde nya hus av timmer. En nyare tid med större anspråk på bostad och hygien har gjort att folket flyttat ur de gamla sinnerstenhusen, vilka därefter nedrevs till grunden. Endast några återstår och de har förbättrats och gjorts mera trivsamma. Sinnerstenen har använts till byggnad av järnvägskajen och som stängselmur.

När det gamla sinnerstenshusen byggdes här är inte känt. De är antagligen flerhundraåriga. Slaggteglet som sinnerstenarna kallas tillverkades vid hyttan vid Dalkarlsjön. Den lades ner under förra hälften av 1800-talet, då sista blåsningen skedde. Därmed var det slut med tillverkningen av sinnersten. Så småningom har det gått på samma vis med alla gamla hyttor här i Filipstads bergslag. På många ställen är det endast namnet som påminner en om att en hytta låg där en gång i tiden såsom Sandsjöhyttan, Stjärpshyttan, Långbansändehyttan, för att nämna några, eller också finns murarna mera eller mindre bevarade vittnande om att den sista blåsningen skett under innevarande sekel.

Vid samtliga hytter tillverkades slaggsten eller sinnersten till byggnadsgrunder och byggnader. Vid de värmländska bruken i Filipstads Bergslag kunde man förr se ett antal bostadshus som var helt uppförda av sinnersten. Sedan man lärt att av cement tillverka grund och murar m.m. har slaggteglet eller sinnerstenen förlorat sin betydelse som material för grundmurar och källare m.m. Den användes numera endast som stängselmur e.d. för yttre anläggningar vid egna hem och torp. De gamla sinnerhusen var samtliga inredda till bostäder åt arbetarna. Rummen verkade kalla, då väggar och tak var vitlimmade. Under senare tid

bostadsrummen tapetserats eller förstbrädfodrats eller panelats och därefter tapetserats, för att göra dem mera trivsamma. Gavlarna på endel av husen var av trävirke och den vind som bildade den övre delen av byggnaden var erhört kall under den kalla årstiden. Taket var täckt med skiffer eller spån.

Vem som byggde husen är inte känt. Det var bolaget eller Bruket som ansvarade för uppförandet och inredningen, liksom bruksledningen bestämde vem som skulle ha bostaden.

Vem som byggde husen och när de först uppfördes är det ingen numera som känner till. Det skedde under den tid hyttan vid Dal-karlssjön var i verksamhet. Under senare tid har inga bostäder av sinnersten byggts.

Det allmänna omdömet om de gamla sinnerhusen var nog den, att de var alltför kalla och verkade inte alls hemtrevliga. Men den tidens bruksfolk hade mycket små anspråk på bostad och bekvämlighet, varför man nöjde sig med vad som kunde ernås med att bo i ett samhälle och slapp ifrån de långa och dåliga vägarna som ledde till skogstorpen. Dessutom var hyran för en bostad här under äldre tid ovanligt låg. Den erlades efter rummens antal och storlek. Likaså var det behag man ägde mycket enkelt och av hemgjord beskaffenhet till stor del.